

مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی (مورد مطالعه: شهروندان ۱۵ تا ۴۴ سال استان مازندران)

مصطفی دومهری^۱، شاپور بهیان^۲،
اسماعیل جهانبخش^۳

چکیده

مدارای اجتماعی با توجه به حضور انسان‌هایی با فرهنگ، هویت، تفکر و ارزش‌های متفاوت در عرصه‌های مختلف اجتماعی می‌تواند عاملی اثرگذار در افزایش تعامل و ارتباط اجتماعی افراد جامعه باشد. مطالعه مدارای اجتماعی در کاهش تنش‌ها و افزایش درک متقابل، انسجام و تعامل اجتماعی تأثیر بسزایی دارد. در این مقاله با استفاده از نظریه منش و میدان بورديو به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با مدارای اجتماعی پرداخته شده است. برای سنجش مدارای اجتماعی از ترکیب نظریه‌های پیتر کینگ و وگت و ابعاد مدارای هویتی، مدارای اجتماعی، مدارای سیاسی و مدارای اخلاقی - رفتاری استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شهروندان ۱۵ تا ۴۴ سال استان مازندران هستند که ۴۰۰ نفر از آنها به عنوان حجم نمونه تحقیق انتخاب شده‌اند. همچنین داده‌های مورد نیاز تحقیق از طریق ابزار پرسشنامه و به روش پیمایشی گردآوری شده است. تحلیل داده نیز به وسیله نرم‌افزار اسپاس و ایموس انجام گردیده است. نتایج تحقیق نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با مدارای اجتماعی رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. نتایج آزمون مدل ساختاری نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی تأثیر مستقیم (Beta:0/36) بر مدارای اجتماعی دارد. همچنین سازه سرمایه اجتماعی توانسته ۲۲ درصد از تغییرات سازه مدارای اجتماعی را تبیین نماید.

واژه‌های کلیدی

مدارای اجتماعی، سرمایه اجتماعی، منش، میدان

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۶/۱۱ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۴/۱۱

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی گروه جامعه‌شناسی واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران
Mostafa.domehri@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مبارکه (نویسنده مسئول)
shapour.behyan@gmail.com

۳. استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان
esjahan@yahoo.com

۱. مقدمه

قرار گرفتن افراد و گروه‌های مختلف با اندیشه‌ها و رفتارهای متفاوت در کنار هم و لزوم احترام به حقوق همدیگر و همزیستی مسالمت‌آمیز ضرورت طرح و شناخت مدارای اجتماعی را به عنوان ابزاری برای حل این مسائل اشاره می‌کند. در جوامع جدید با رشد فزاینده ارتباطات در همه زمینه‌ها، تنوع فرهنگی، قومی، زبانی و اعتقادی بیشتر و میزان تعاملات و برخورد افراد دوچندان شده است (سراج‌زاده و دیگران، ۱۳۸۳: ۱۱۰). در واقع، باید گفت امروزه این تنوع تا حدی است که بدون داشتن حداقلی از مدارای اجتماعی و تحمل عقاید متفاوت و مخالف، زندگی کردن در وضعیت عادی غیرممکن خواهد شد (افشانی، ۱۳۸۱: ۶). مانند بسیاری از مفاهیم جامعه‌شناختی در زبان فارسی، دایره مفهومی مدارای اجتماعی نیز به دقت تعیین نشده است و محققان و اندیشمندان ایرانی، در مقابل واژه تُلرانس^۱ از واژه‌های هم‌معنی مانند تحمل اجتماعی، بردباری اجتماعی، تساهل اجتماعی، شکیبایی و مدارا استفاده می‌کنند که لزوماً معنای یکسانی ندارند. از نظر تامپسون^۲، مدارا به عنوان عمل آگاهانه^۳ فرد یا سازمانی در خودداری از مخالفت و سرزنش یا خشونت علیه اعتقادات دیگری، به‌رغم مخالفت شخص با آن اعتقادات در نظر گرفته می‌شود (۷۳: ۲۰۰۲). گیسون^۴ مدارا را درجه‌ای از میل به توسعه حقوق شهروندی برای کسانی می‌داند که ایده‌هایشان تا حدی با جریان اصلی تفکر سیاسی در یک کشور متفاوت است (۱۲۶: ۲۰۱۳). گالتوتی^۵ مدارا را به عنوان فضیلتی اجتماعی و قاعده‌ای سیاسی قلمداد می‌نماید که امکان همزیستی صلح‌آمیز افراد و گروه‌هایی را که دیدگاه‌های متفاوتی دارند، فراهم می‌کند تا با روش‌های متفاوت در جامعه‌ای واحد زندگی نمایند (۲۰۰۲: ۴۳). فلچر^۶ مدارا را عملی می‌داند که به مردم اجازه می‌دهد بدون اقدام به جنگ آزردهنده علیه دیگران، عقاید یا ویژگی‌های آنان را دوست نداشته یا حتی از آنها متنفر باشند (۱۳۹۳: ۱۹).

در بیانیه اصول مدارا در نشست یونسکو^۷ (۱۹۹۵) مدارا با عنوان احترام گذاشتن، پذیرش و ارج نهادن به فرهنگ‌های متنوع پیرامونی و اشکال مختلف آزادی بیان تعریف شده است در نتیجه می‌توان گفت که مدارا با احترام و تحمل اعتقادات و رفتارهای مخالف و مؤلفه‌هایی چون وجود تنوع و اختلاف، ناخشونودی

-
1. Tolerance
  2. Tompson
  3. Deliberate Act
  4. Gibson
  5. Galeotti
  6. Flacher

۷. در نشست بیست و هشتمین کنفرانس عمومی یونسکو در ۱۶ نوامبر ۱۹۹۵ که مورد تصویب دولت‌ها قرار گرفت.

و نارضایتی، وجود آگاهی و قصد، توافق، وجود قدرت و توانایی مداخله و در نهایت، کنترل خویشتن و مهار خویش در مداخله و مقاومت ملازم و همراه است (Agius & Ambrosewicz, 2013:83). از میان عوامل تأثیرگذار بر مدارای اجتماعی می‌توان به سرمایه اجتماعی اشاره نمود. از نظر پاتنام^۱ سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌هاست که می‌تواند با تسهیل اقدامات هماهنگ، کارآیی جامعه را بهبود بخشد (۱۳۸۰: ۲۸۵). نظریه‌های سرمایه اجتماعی، روابط و تعاملات اجتماعی را شاخص‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرند. به‌رغم تفاوت‌های ساختاری و محتوایی، آنچه به‌مثابه شیرازه‌ای محکم، این رویکردهای متفاوت را با عنوان نظریه‌های سرمایه اجتماعی جمع می‌نماید، موضوع تعاملات و روابط اجتماعی افراد در درون شبکه‌هاست. به‌زعم چلبی و امیرکافی (۱۳۸۵)، ولهارت و میگاچوا^۲، پاتنام و سیگلر و ژوسلین^۳، سرمایه اجتماعی یکی از عواملی است که باعث ارتقای مدارا در مورد دیگران می‌شود. بدین معنی که افراد، زمانی که در شبکه‌های اجتماعی مختلف قرار می‌گیرند و تحت تأثیر هنجارهای موجود در این شبکه‌ها با اقوام، مذاهب و اندیشه‌های متفاوت برخورد می‌کنند، به نسبت زمانی که در این گونه شبکه‌های اجتماعی شرکت نمی‌کنند و تحت تأثیر هنجارهای موجود در شبکه‌ها قرار نمی‌گیرند (یعنی زمانی که از سرمایه اجتماعی اندکی برخوردارند)، نگرش مداراجویانه‌تری در مقایسه با این‌گونه تفاوت‌ها نشان می‌دهند (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۵). سرمایه اجتماعی به تعبیر بانک جهانی به‌منزله چسبی است که انسجام جوامع را تضمین و یک سیستم محوری امنیتی است که از بروز خشونت و کشمکش جلوگیری می‌کند و مدارا را افزایش می‌دهد (فاین، ۱۳۸۵: ۲۸۵). سرمایه اجتماعی با ارتقاء شناخت اجتماعی موجب بهبود روابط اجتماعی گردیده و مدارای اجتماعی را به دنبال دارد.

براین اساس و با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در زندگی معاصر و بسط آن به عرصه‌های مختلف حیات زندگی بشر این تحقیق به دنبال بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با مدارای اجتماعی و مؤلفه‌هایش بین نوجوانان و جوانان استان مازندران است.

-
1. Putnam
  2. Volhardt & Migacheva
  3. Cigler & Jaslyn

۲. پیشینه پژوهش

ورود واژه مدارا^۱ به قلمرو اجتماعی - سیاسی در اروپا از سده شانزدهم و به دنبال درگیری‌های خونین کاتولیک و پروتستان^۲ آنهاست که منجر به این شد به جای جنگ و آزار یکدیگر، باهم صلح و سازش نموده و بردباری پیشه کنند. پس از این واژه مذکور از معنای منفی بردباری در برابر آراء و باورهای دینی «ملحدانه» دیگری به سوی پذیرش آزادی دیگران در داشتن و بازگفتن باورها و گزینش شیوه زندگی و رفتار خود تغییر نمود (آشوری، ۱۳۸۵: ۵). در بررسی ریشه لغت مدارا در فرهنگ اروپایی و در لغت‌نامه دهخدا تشابه معنایی وجود دارد که در هر دوی آن مدارا به معنای بردباری، به نرمی رفتار کردن و سازگاری داشتن آمده است (۱۳۷۳).

بین صاحب‌نظران، مدارا به عنوان مفهومی چند بعدی در نظر گرفته شده است. «فتحعلی» در بررسی انواع مدارا به تفکیک سه نوع مدارای اخلاقی، دینی و سیاسی می‌پردازد (۱۳۷۸: ۴۴). وگت^۳ نیز مدارا را به سه نوع مدارای سیاسی، اخلاقی و اجتماعی تقسیم‌بندی می‌کند (عسگری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۲). اما پیتر کینگ^۴ در مدل خود درباره ابعاد مدارا چهار بعد شامل مدارای عقیدتی، مدارای سیاسی، مدارای هویتی و مدارای رفتاری را در نظر می‌گیرد (۱۹۷۶: ۴۰). به مدارا همچنین می‌توان از دو منظر نگاه کرد؛ یکی به عنوان فضیلت اخلاقی و دیگری به عنوان ارزشی اجتماعی. دیدگاهی که مدارا را به عنوان فضیلت اخلاقی می‌نگرد، جامعه‌ای اخلاقی است که ستون پایه‌های اخلاقی خویش را بر مبنای احترام به دیگری مخالف می‌گذارد و دیدگاهی که مدارا را به عنوان یک ارزش اجتماعی و سیاسی می‌نگرد، از آن به عنوان ملاطی برای همبستگی اجتماعی استفاده می‌کند که در سایه آن همزیستی مسالمت‌آمیز بین اقوام، گروه‌ها، احزاب و طبقات مختلف و متفاوت امکان‌پذیر می‌شود (Dijker & Koomen 2007: 134).

دامنه عوامل اثرگذار بر مدارای اجتماعی و نظریه‌های مرتبط با آن را می‌توان در سه مقوله زیست‌شناختی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی دسته‌بندی نمود. اومبرتو اکو^۵، براین باور بود که عدم مدارا تنها ریشه‌های زیست‌شناختی دارد. وی معتقد است انسان‌ها به صورت غریزی افراد متفاوت با خود را دوست نداشته و در زندگی روزمره خود، پیوسته در معرض تکانه حاصل از تفاوت و عدم مدارا قرار دارند

1. Tolerance
2. Catholic and Protestant
3. Voget
4. Peter King
5. Eco

(۱۳۷۸: ۱۵). برخی صاحب‌نظران نیز بر نقش مؤثر نهادها و ساختارهای اجتماعی در رفتارهای مداراجویانه با رویکرد جامعه‌شناختی تأکید دارند (فراستخواه، ۱۳۸۹: ۹۵). ایکدا و ریچی^۱ بر این باورند مشارکت فرد در جامعه و حضور در یک شبکه ارتباطی متنوع و گسترده می‌تواند منبع قابل توجهی برای افزایش مدارای اجتماعی باشد (گلابی و رضایی، ۱۳۹۲: ۷۶). مطالعات دیگری هم به بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی با متغیرهای روان‌شناختی و جامعه‌شناختی که متضمن مدارا هستند، پرداخته‌اند. دوریز، سوتنز و بیرز^۲ نسبت میان ویژگی شخصیتی و مدارا با دیگر آن را مورد تأیید قرار دادند (۲۰۰۴: ۹۶). مک‌کری و کاستا^۳ معتقدند ویژگی‌های شخصیتی باز بودن، توافق‌پذیری، وظیفه‌شناسی و برون‌گرایی می‌توانند نقش مثبت و اثرگذاری بر تجارب و تعاملات فرد به‌خصوص مدارا ایفاء کنند (۱۹۹۹: ۱۴۲). براساس نظریات مختلف صاحب‌نظران می‌توان نتیجه گرفت افزایش مشارکت اجتماعی، انسجام و پیوند اجتماعی و اعتماد اجتماعی (به‌ویژه اعتماد مدنی) که از آنها می‌توان با‌عنوان سرمایه اجتماعی نام برد، تأثیر بسزائی در میزان مدارای اجتماعی و ارتقاء آن دارا است.

با وجود پیشینه غنی پژوهشی در زمینه سرمایه اجتماعی که به بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با بسیاری از متغیرهای اجتماعی می‌پردازد، اما تحقیقاتی که به‌طور خاص به بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی با مدارای اجتماعی و ابعاد آن بپردازد، پرشمار نمی‌باشد. در ادامه به برخی از پژوهش‌های داخلی و خارجی اشاره می‌شود.

الف) تحقیقات داخلی

جهانگیری و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی با‌عنوان «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای سیاسی دانشجویان» به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و مدارای سیاسی دانشجویان پرداختند که نتایج تحقیق نشان داد بین متغیرهای مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی، تعهد اجتماعی، آگاهی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، فرایض مذهبی، سن و مقطع تحصیلی با مدارای سیاسی رابطه معناداری وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که متغیرهای مشارکت اجتماعی، آگاهی اجتماعی، تعامل اجتماعی، محل تولد، اعتماد اجتماعی و جنسیت در مجموع ۲۴ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کردند.

شهریاری و همکاران (۱۳۹۴: ۲۱) در پژوهشی با‌عنوان «سنجش رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای مذهبی» به بررسی و سنجش تساهل مذهبی و عوامل مؤثر بر آن از جمله سرمایه اجتماعی بین دانشجویان فرودسی مشهد با روش پیمایشی پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داد که سرمایه

-
1. Ikeda & Richi
  2. Duriez & Soenens & Beyers
  3. McCrae & Costa

اجتماعی درون گروهی، بر مدارای مذهبی تأثیر منفی و سرمایه اجتماعی برون گروهی، تأثیر مثبت دارد. همچنین تحصیلات و جنسیت تأثیر مثبت و سن، تأثیر منفی بر مدارای مذهبی داشته است. شارع‌پور و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مدارا» به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن با مدارای اجتماعی پرداختند. روش تحقیق پیمایشی بوده و تعداد ۲۲۰ نفر از دانشجویان دانشکده‌های علوم اجتماعی دانشگاه تهران و علامه طباطبایی به پرسشنامه پاسخ داده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از میان متغیرهای سرمایه اجتماعی، اعتماد نهادی با تمامی ابعاد مدارا رابطه معکوس و معناداری داشته است. همچنین رابطه مستقیم و معناداری بین مشارکت با ابعاد مدارا مشاهده شده است.

ب) تحقیقات خارجی

وایز و دریسکل^۱ (۲۰۱۷: ۱۲۶) در پژوهشی با عنوان «مدارا در داخل جامعه: آیا سرمایه اجتماعی بر مدارا تأثیر می‌گذارد؟» به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی با مدارا و ابعاد آن شامل مدارای هویتی، مدارای مذهبی و مدارای رفتاری در امریکا پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد افراد با میزان مشارکت مدنی و تعامل اجتماعی بالا از مدارای اجتماعی بالاتری برخوردار می‌باشند.

هیرا و واردا شهید (۲۰۱۶: ۱۳-۲۶) در تحقیقی با عنوان «نقش مدارای اجتماعی در همدلی و رضایت زوجین» به بررسی رابطه بین مدارای اجتماعی و همدلی و رضایت زوجین از طریق توزیع پرسشنامه بین ۲۰۰ زوج از ایالت خیبر پختونخوای پاکستان^۲ پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که بین مدارای اجتماعی و همدلی و رضایت زوجین همبستگی مثبت و معناداری و بین میزان مدارای اجتماعی مردان و زنان تفاوت معناداری وجود داشته و مدارای اجتماعی در زنان بیشتر از مردان است.

پاتنام (۱۳۸۰: ۱۷۵) در بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با دموکراسی، به مدارا به عنوان تأثیرات سرمایه اجتماعی در جامعه اشاره می‌کند. سرمایه اجتماعی علاوه بر تأثیرات بیرونی که بر کارآمدی حکومت‌ها دارد حامل تأثیرات درونی که شامل شکل‌گیری ویژگی‌های نگرشی و رفتاری معطوف به اجتماع در افراد است. به‌طور درونی، انجمن‌ها و شبکه‌های کمتر رسمی، مشارکت‌های مدنی، عادات همکاری، روحیه جمعی و مهارت‌های عملی لازم برای شرکت در زندگی جمعی را به اعضای خود القاء و فرصتی برای یادگیری سنجایی مدنی از قبیل مدارا ایجاد می‌کنند.

سیگلر و ژوسلین (۲۰۰۲: ۱۱۹) در پژوهشی با عنوان «گسترده‌ی عضویت گروهی و سرمایه اجتماعی: و تأثیر آن روی نگرش‌های مدارای سیاسی» به بررسی رابطه بین عضویت در گروه‌های داوطلبانه و

1. Wise & Driskell

2. Khyber Pakhtunkhwa provinces of Pakistan

نگرش‌های مدارای سیاسی در امریکا پرداخته‌اند. آنها در این پژوهش به این نتیجه رسیده‌اند که به موازات افزایش عضویت افراد در بخش‌های مختلف یک گروه، مدارای آنان نیز افزایش می‌یابد. ایکدا^۱ (۶۹:۲۰۰۲) نیز در پژوهشی با عنوان «سرمایه اجتماعی و ارتباط اجتماعی در ژاپن: مشارکت سیاسی و مدارای سیاسی» به بررسی سرمایه اجتماعی و مشارکت و مدارا پرداخته است. روش مورد استفاده در این تحقیق، تحلیل داده‌های ثانویه می‌باشد. نتایج این تحقیق نشان داد عضویت در انجمن‌های داوطلبانه دارای ساختار افقی رابطه معکوس ضعیفی با مدارا داشته و مدارا رابطه‌ای معکوس با اعتماد نهادی دارد.

۳. مبانی نظری

اگر مدارای اجتماعی را نوعی کنش از طرف کنشگران تلقی نماییم که تعاملات و ارتباطات اجتماعی را تسهیل می‌نماید و گرایش به رفتار مسالمت‌آمیز را به‌عنوان منش تأیید شده به همراه دارد، با توجه به تعاریف و دیدگاه‌ها و شاخص‌های مطرح شده در زمینه مدارای اجتماعی، می‌توان نقش همبستگی اجتماعی، همدلی، پیوندهای اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، احساس امنیت و بردباری اجتماعی را در ارتقاء و تحکیم آن اساسی دانست. وجود شاخصه‌های ذکر شده و تجمیم ویژگی‌ها و عناصر مشترک آنها ما را به سمت واژه «سرمایه اجتماعی» سوق می‌دهد.

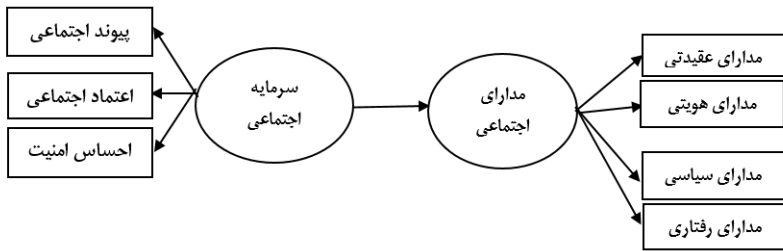
برای تحلیل و نشان دادن میزان تأثیر و رابطه میان سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی می‌توان نظریه عمل بوردیو را بکار بست. بوردیو برای تحلیل و تبیین کنش‌های اجتماعی از مفاهیمی همچون منش^۲ و میدان^۳ بهره می‌برد. نظریه عمل بوردیو در پرتو دیالکتیک دو مفهوم منش و میدان بنا شده است، چراکه عمل تابع ویژگی‌های کنشگر در تعامل با نیروی یک میدان خاص است (Parker, 2000: 44). بوردیو براساس فهم ساختاری و هنجاری خود از کنش به مفهوم «طبع^۴» دست می‌یابد. طبع یا خلق‌وخو با جامعه‌پذیری در یک گروه در ارتباط است و به معنای نحوه تولید طبایع از طریق ساختارهای اجتماعی و سپس بازتولید این ساختارها در قالب کنش ساختمانده است. منش را می‌توان به‌منزله نظامی از طبایع تعریف نمود. مجموعه‌ای از خلق‌وخوهای فراهم‌آمده در شخصیت کنشگر که ناشی از فرایند اجتماعی شدن است و به نحوه مواجهه کنشگر با موقعیت‌های مختلف جهت می‌دهد (Bourdieu & Passeron, 1996: 85). بر این اساس می‌توان گفت رفتار افراد جامعه (منش) در موقعیت‌های مختلف اجتماعی (میدان) با نحوه جامعه‌پذیری و ساختارهای اجتماعی در ارتباط

1. Ikeda
2. Nature
3. Field
4. Disposition

است. اگر فرد در فرایند جامعه‌پذیری گذشت، فداکاری، صبر، همدلی و مواردی مشابه را در مواجهه با دیگران به خوبی نیاموزد و ساختارهای اجتماعی به‌ویژه آموزش و پرورش، دانشگاه، وزارت فرهنگ و ارشاد و نهادهای فرهنگی آموزشی جامعه برای رفتار مداراجویانه ارزشی قائل نباشند، منش شکل گرفته در افراد آمیزه‌ای از کم تحملی، ناپردباری، خودمحوری، خشونت و درگیری و بی‌اعتمادی خواهد بود.

در نظریهٔ بوردیو مفهوم میدان قائم به قواعدی است که بر آن حاکمیت دارند و قلمرو آن را تعیین می‌کنند. همچنین همه کنشگرانی که در این قلمرو به فعالیت می‌پردازند به تبع باید این قواعد را رعایت نمایند. مکانیسم این تبعیت در جامعه‌پذیری کنشگران و درونی شدن قواعد در منش‌های آنها نهفته است. از این جهت همهٔ کنشگرانی که در ذیل یک میدان اجتماعی خاص فعالیت می‌کنند، دسته کم از نوعی منش مشترک برخوردارند (جمشیدیها، ۱۳۸۶: ۵۲). برای مثال اگر شرایط جامعه به‌گونه‌ای باشد که پرخاشگری، نزاع و عدم مدارا به‌عنوان راهی مناسب برای رسیدن به اهداف توسط افراد و مدارا پارامتری منفی و نشانه ضعف قلمداد گردد آن‌گاه در چنین میدانی مجموعه‌ای از خلق و خوهایی (منش) توسط کنشگران بروز می‌کند که در هر موقعیتی باید منتظر نزاع، درگیری، عدم مدارا و پرخاشگری باشیم. از نظر بوردیو میدان عرصه‌ای است اجتماعی برای نزاع بر سر منابع، منافع و دسترسی به آنها (Whitham, 2007:69). بوردیو کنش اجتماعی را با توجه به موقعیت منش در میدان تبیین می‌کند. موقعیت حلقه واسطه میان منش و میدان است و با توسل به آن، این مفاهیم شکل می‌گیرند. موقعیت کنشگران وابسته به سرمایه^۱ آنهاست و بنابر مقدار و نوع سرمایه‌ای که دارند جایگاه‌شان در فضای میدان مشخص می‌شود. از نظر بوردیو در جوامع مدرن انواع سرمایه با هم در ارتباط هستند. همچنین سرمایه تبدیل‌پذیر است (۲۰۰۲: ۷۳) به عقیده بوردیو در هر میدانی میان بازیگران یا گروه‌های اجتماعی، چهار نوع سرمایه (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و نمادین) رد و بدل می‌شود که یکی از تأثیرگذارترین آنها سرمایهٔ اجتماعی است (Defilippis, 2001: 783). براین اساس از سرمایه اجتماعی (که طیف وسیعی از مؤلفه‌های اثرگذار بر کنش و کنشگران را شامل می‌شود) به‌عنوان متغیر مستقل در رابطه با مدارای اجتماعی و از نظریه عمل (یا منش و میدان) بوردیو جهت تحلیل رابطه میان سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی استفاده گردیده است.

مدل ۱. مدل نظری رابطه میان سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی

فرضیه‌ها

۱. میزان مدارای اجتماعی بر حسب گروه سنی متفاوت است؛
۲. میزان مدارای اجتماعی بر حسب جنس متفاوت است؛
۳. میزان مدارای اجتماعی بر حسب وضعیت تأهل متفاوت است؛
۴. میزان مدارای اجتماعی بر حسب تحصیلات متفاوت است؛
۵. بین سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی رابطه وجود دارد؛
۶. بین پیوند اجتماعی با مدارای اجتماعی و ابعاد آن رابطه وجود دارد؛
۷. بین اعتماد اجتماعی با مدارای اجتماعی و ابعاد آن رابطه وجود دارد؛
۸. بین احساس امنیت با مدارای اجتماعی و ابعاد آن رابطه وجود دارد.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

مدارای اجتماعی: مدارای اجتماعی را می‌توان توجه به دیگران، ارزشمند شمردن تفاوت‌ها، پل زدن بر شکاف‌های فرهنگی، پذیرفتن اندیشه‌های قالبی غیرمنصفانه، کشف زمینه‌های مشترک، ارج نهادن به تنوع و توانایی زندگی، اجازه دادن به دیگران برای زندگی، توانایی اعمال نگرشی عینی و منصفانه بر عقاید، اعمال، مذهب، ملیت و همه موارد متفاوت از دیدگاه فرد تعریف نمود (Lyness, 2006: 2). با توجه به مطالعات انجام شده و همچنین مصاحبه با تنی چند از اساتید حوزه جامعه‌شناسی برای سنجش مدارای اجتماعی از ترکیب مدل کینگ^۱ و وگت^۱ با چهار مؤلفه مدارای عقیدتی، مدارای هویتی، مدارای سیاسی و مدارای رفتاری استفاده گردید.

1. King

مدارای عقیدتی^۲: مدارا در مورد وجود یا بیان و تبلیغ عقایدی مخالف با عقاید عامل تساهل، مثل باور به دگر اندیشی، نسبی گرایی فرهنگی عدم تعصب، باور به آزادی عقیده دیگران.

مدارای سیاسی^۳: منظور از مدارای سیاسی، مدارا در مورد اعمال افراد در فضای عمومی یا احترام به آزادی‌های مدنی دیگران استمدارای سیاسی، شناسایی حق گردهمایی صاحبان عقاید مختلف و ایجاد نهادهای مربوط به حل و فصل تضادها و حق اعتراض در قالب نشریات یا راهپیمایی‌ها را می‌پذیرد (والرز، ۱۳۸۳: ۴۳).

مدارای هویتی^۴: اعمال مدارا در مورد ویژگی‌های غیراختیاری دیگران مانند ملیت، جنس، نژاد، طایفه، زبان، دین و ... را مدارای هویتی می‌نامند (هید، ۱۳۸۵: ۶۵).

مدارای رفتاری^۵: مدارا در مورد رفتارهای مختلف دیگران (قانونی - غیرقانونی) مانند روابط جنسی، رفتار با مجرمان و عدم سخت‌گیری در مورد بعضی از جرم‌ها در جامعه (فلچر، ۱۳۹۳: ۲۶).

جدول ۱. تعریف عملیاتی مؤلفه‌های مدارای اجتماعی

تعداد گویه	تعریف عملیاتی	شاخص	نام متغیر
۵	تحمل عقاید مخالف، عدم تعصب، باور به آزادی دیگران، باور به دگراندیشی	مدارای عقیدتی	مدارای اجتماعی
۴	مدارا با افراد دارای ملیت، جنسیت، نژاد، طایفه، زبان و دین مختلف	مدارای هویتی	
۴	حق دادن برای گردهمایی مخالفان، حق اعتراض در قالب روزنامه‌ها و راهپیمایی‌ها	مدارای سیاسی	
۹	مدارا در مورد رفتارهای مختلف قانونی و غیرقانونی دیگران، عدم سخت‌گیری در مورد مجرمان، روابط جنس مخالف	مدارای رفتاری	

سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌هاست که می‌توانند با تسهیل اقدامات هماهنگ، کارآیی جامعه را بهبود بخشد. سرمایه اجتماعی

1. Vogt
2. Dimensions of Tolerance
3. Dimensions of Political
4. Dimensions of Identity
5. Dimensions of Behavioral

مانند سایر سرمایه‌ها مولد بوده و امکان دستیابی به اهداف مشخص را فراهم می‌کند (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۸۵). برای سنجش سرمایه اجتماعی پس از مطالعه و بررسی دیدگاه‌های مختلف و جهت کسب نتیجه‌ای مطلوب از ترکیب دیدگاه بورديو و پاتنام استفاده گردید. بدین منظور سه مؤلفه اعتماد اجتماعی، احساس امنیت و پیوند اجتماعی برای سنجش سرمایه اجتماعی بکار گرفته شد.

پیوند اجتماعی: به همبستگی افراد با هنجارهای اجتماعی اطلاق می‌شود که از ترکیب مؤلفه‌های وابستگی، اعتقاد، تعهد و مشارکت به‌وجود می‌آید (صدیق سروسنایی، ۱۳۸۶: ۳۶). پیوندهای اجتماعی ارائه اطلاعات به شهروندان را به لحاظ کمی و کیفی افزایش می‌دهند و سبب می‌شوند که نگرش افراد به بیرون گروه تغییر یابد (Robinson, 2010: 496).

اعتماد اجتماعی: عبارت است از تمایل فرد به قبول ریسک در یک موقعیت اجتماعی که این تمایل مبتنی بر حس اطمینان به این نکته است که دیگران به گونه‌ای که انتظار می‌رود عمل نموده و شیوه‌ای حمایت‌کننده در پیش خواهند گرفت. اعتماد به معنی مطمئن بودن درباره کنش‌های احتمالی دیگران در آینده است (Halpern, 2003: 425).

احساس امنیت: امنیت عبارت از حفاظت در مقابل خطر (امنیت عینی)، احساس ایمنی (امنیت ذهنی) و رهایی از تردید (اعتماد به دریافت‌های شخصی) (امیرکافی، ۱۳۸۷: ۲). به اعتقاد بوزان اکثر تهدیداتی که متوجه افراد است، ناشی از این حقیقت است که افراد در محیط انسانی بسر می‌برند و این محیط موجب انواع فشارهای غیرقابل اجتناب اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است (۱۳۷۸: ۴۵).

جدول ۲. تعریف عملیاتی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

نام متغیر	شاخص	ابعاد عملیاتی	تعداد گویه‌ها
سرمایه اجتماعی	احساس امنیت	عدم ترس جهت حضور در عرصه‌های اجتماعی، مشارکت با فراغ بال در جامعه، عدم ترس از آینده	۴
	اعتماد اجتماعی	صداقت در رفتار و گفتار، اعتماد در معاملات، اعتقاد به عدالت در امور- تعامل با انجمن‌ها و گروه‌های اجتماعی	۴
	پیوند اجتماعی	ارتباط با دوستان، آشنایان، نهادها و ادارات	۴

۴. روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق کمی و از نوع پیمایشی^۱ است. جامعه آماری تحقیق پیش‌رو، کلیه افراد در رده سنی جوان و میانسال (از ۱۵ تا ۴۴ سال) ساکن استان مازندران است که طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ حدود ۴۵۳۸۸۱۷ نفر است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران^۲ برابر با ۳۸۴ نفر است که جهت دقت بیشتر و داده‌های از دست رفته به ۴۰۰ نفر افزایش یافت. روش نمونه‌گیری در این پژوهش از نوع نمونه‌گیری احتمالی است. از میان انواع نمونه‌گیری احتمالی، در این تحقیق از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شده است. با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای در این تحقیق، پس از تعیین حجم نمونه استان مازندران به ۳ منطقه شرق، مرکز و غرب تقسیم و سه شهر ساری، آمل و تنکابن از هر منطقه برگزیده و در نهایت به تناسب جمعیت هر شهر و رده سنی، نمونه مورد مطالعه براساس میزان تقریبی جمعیت هر خوشه انتخاب شدند. با توجه به ماهیت موضوع تحقیق و مفاهیم و متغیرهای آن، داده‌های مورد نیاز تحقیق از طریق پرسشنامه محقق ساخته جمع‌آوری شده است. در این تحقیق برای اطمینان از پایایی نتایج، از روش آلفای کرونباخ^۳ استفاده شده است. برای این منظور با استفاده از اطلاعاتی که از ۳۰ نمونه جمع‌آوری شده، پایایی پرسشنامه بررسی و برای هر کدام از شاخص‌ها که به صورت طیف طراحی شده بود ضریب آلفا مورد محاسبه قرار گرفت. در جدول زیر مقدار آلفای شاخص‌هایی که سوالات آنها به صورت طیف بوده، آمده است.

جدول ۳. ضریب آلفای شاخص‌های تحقیق

شاخص	تعداد گویه‌ها	ضریب آلفا
مدارای عقیدتی	۵	۰/۷۵
مدارای هویتی	۴	۰/۶۹
مدارای سیاسی	۴	۰/۶۵
مدارای رفتاری	۹	۰/۷۸
اعتماد اجتماعی	۴	۰/۸۴
پیوند اجتماعی	۴	۰/۷۱
احساس امنیت	۴	۰/۷۶

1. Survey
2. Cochran
3. Cronbach Alpha

برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از نرم افزار اسپس^۱ و ایموس^۲ استفاده شده است. به طوری که برای توصیف داده‌ها از آماره‌های توصیفی (شاخص‌های تمایل به مرکز مانند میانگین و توزیع‌های فراوانی مطلق و انحراف معیار) و برای تحلیل استنباطی از آزمون تفاوت میانگین (تی تست)، تحلیل واریانس و آزمون همبستگی و به منظور آزمون مدل نظری از نرم افزار مدل سازی معادله ساختاری ایموس استفاده گردیده است.

۵. یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

اطلاعات این تحقیق از بین ۴۰۰ فرد در دو گروه سنی جوان و میانسال (۱۵-۴۴ سال) استان مازندران جمع‌آوری شده است. اشتراک سنی پاسخگویان (نما) در سن ۳۳ سال از همه بیشتر بوده است. گروه سنی جوانان تعداد ۱۸۸ نفر (۴۷ درصد) و میانسالان ۲۱۲ نفر (۵۳ درصد) را تشکیل می‌دهند. همچنین ۱۹۶ نفر از پاسخگویان زن و ۲۰۴ نفر از پاسخگویان مرد می‌باشند. بیشترین پاسخگویان از نظر سطح تحصیلات متعلق به دیپلم و پایین‌تر با تعداد ۱۶۹ نفر (۴۲/۳ درصد) و کمترین پاسخگویان مربوط به سطح تحصیلات فوق لیسانس و بالاتر با تعداد ۶۸ نفر (۱۶/۹ درصد) است. تعداد پاسخگویان با سطح تحصیلات کاردانی و کارشناسی نیز ۱۶۳ نفر (۴۰/۸ درصد) است.

یافته‌های استنباطی

بعد از آماده‌سازی اطلاعات روابط بین متغیرهای وابسته و مستقل از طریق دو نرم‌افزار اسپس^۱ و ایموس بررسی شد. فرضیه‌های تحقیق از طریق آماره‌های مقایسه میانگین‌ها (آزمون T)، تحلیل واریانس و پیرسون مورد آزمون قرار گرفت که نتایج آن بدین شرح است:

جدول ۴. آزمون تفاوت میانگین‌های مدارای اجتماعی بر حسب جنس، سن و تأهل

سطح معناداری	آماره تی	میانگین	فراوانی	متغیرها	
				جنس	گروه سنی
۰/۰۷۲	-۱/۸۱۵	۳۸/۶۲	۱۹۶	زن	گروه سنی
		۳۹/۵۸	۲۰۴	مرد	
۰/۷۱۸	۰/۳۶۱	۴۱/۳۶	۱۸۸	جوان	گروه سنی
		۴۲/۲۴	۲۱۲	میانسال	
۰/۷۳۵	۰/۹۳۴	۴۱/۸۲	۱۴۵	متأهل	وضعیت تأهل و مدارای اجتماعی
		۳۹/۱۳	۲۵۵	مجرد	

1. Spss
2. Amos

براساس داده‌های جدول شماره ۴ میانگین مدارای اجتماعی برای زنان ۳۸/۶۲ و برای مردان ۳۹/۵۸ محاسبه شده و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری $p=0/072$ محاسبه شده بنابراین، اختلاف میانگین مدارای اجتماعی به تفکیک جنس معنی‌دار نمی‌باشد. در نتیجه، جنسیت فرد بر میزان مدارای اجتماعی تأثیری ندارد. همچنین مقایسه میانگین مدارای اجتماعی براساس گروه سنی با توجه به سطح معنی‌داری $p=0/718$ محاسبه شده حاکی از این است که تفاوت معنی‌داری بین گروه سنی میانسالان و جوانان در زمینه مدارای اجتماعی وجود ندارد. میانگین مدارای اجتماعی برای متأهلین ۴۱/۸۲ و برای مجردها ۳۹/۱۳ محاسبه شده و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری $p=0/735$ است بنابراین، اختلاف میانگین مدارای اجتماعی بر حسب تاهل معنی‌دار نمی‌باشد. در نتیجه، وضعیت تاهل فرد بر میزان مدارای اجتماعی تأثیر ندارد.

جدول ۵. آزمون تحلیل واریانس مدارای اجتماعی براساس سطح تحصیلات پاسخگویان

مدارا تحصیلات	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین	%۹۵ اطمینان		کمترین	بیشترین
					مرز بالا	مرز پایین		
دیپلم و پایین	۱۶۹	۷۱/۰۶	۸/۳۸۸	۰/۶۴۵	۳۹/۶۲	۴۱/۵۶	۴۸	۸۵
لیسانس	۱۶۳	۷۴/۰۶	۷/۲۴۵	۰/۵۶۸	۳۹/۰۸	۴۰/۴۵	۵۹	۸۸
فوق لیسانس	۶۸	۷۳/۵۳	۸/۹۲۲	۱/۰۸۲	۳۶/۷۶	۳۸/۹۵	۵۹	۸۷
جمع	۴۰۰	۷۲/۸۸	۷/۲۵۵	۰/۲۶۳	۳۸/۹۵	۳۹/۹۹	۴۸	۸۸

جدول شماره ۵ نشان می‌دهد بیشترین میانگین مدارای اجتماعی مربوط به مدرک لیسانس (۷۴/۰۶) و پایین‌ترین میانگین نیز به سطح تحصیلات دیپلم و پایین‌تر (۷۱/۰۶) اختصاص دارد.

جدول ۶. تحلیل واریانس آنووا فرضیه هشتم

تحلیل واریانس آنووا					
مدارا	---				
---	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح
بین گروه‌ها	۸۰۱/۱۴۷	۲	۴۰۰/۵۷۴	۶/۱۹۸	۱/۰۰۲
در گروه‌ها	۵۳۵۸/۲۵۶/۸	۳۹۷	۶۴/۶۳۲	--	--
جمع	۲۶۴۶۰	۳۹۹	--		

با توجه به سطح معناداری بدست آمده در جدول فوق ($\alpha=0/002$) می‌توان گفت بین تحصیلات دیپلم، لیسانس و فوق لیسانس و بالاتر در زمینه مدارای اجتماعی تفاوت معنی داری وجود دارد و براین اساس جهت تشخیص تفاوت درون گروه‌ها و بررسی دقیق تر به سراغ آزمون تعقیبی می‌رویم.

جدول ۷. آزمون تعقیبی LSD جهت تشخیص تفاوت بین گروه‌ها فرضیه هشتم

سطح تحصیلات	تفاوت میانگین‌ها (مقایسه جفتی)	خطای استاندارد	سطح معنی‌داری	با ۹۵٪ اطمینان	
				حد بالا	حد پایین
دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم وليسانس	۰/۸۸۳	۰/۰۰۱	-۴/۷۳	-۱/۲۶
	فوق لیسانس و بالاتر	۱/۱۵۵	۰/۰۳۳	-۴/۷۴	-۰/۲۰
فوق‌دیپلم و لیسانس	دیپلم و پایین‌تر	۰/۸۸۳	۰/۰۰۱	۱/۲۶	۴/۷۳
	فوق لیسانس و بالاتر	۱/۱۶۱	۰/۶۵۱	-۱/۷۶	۲/۸۱
فوق لیسانس س و بالاتر	دیپلم و پایین‌تر	۱/۱۵۵	۰/۰۳۳	۰/۲۰	۴/۷۴
	فوق‌دیپلم و لیسانس	۱/۱۶۱	۰/۶۵۱	-۲/۸۱	۱/۷۶

جدول ۷ بیانگر این است که بین سطوح مختلف تحصیلی و مدارای اجتماعی تفاوت وجود داشته و بین سطح تحصیلی لیسانس و فوق لیسانس و بالاتر در این زمینه تفاوت معنی داری وجود ندارد.

جدول ۸. همبستگی بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با مدارای اجتماعی

مدارای اجتماعی		متغیرها
سطح معناداری	ضریب همبستگی	
۰/۰۰۰	۰/۶۴	اعتماد اجتماعی
۰/۰۰۰	۰/۶۸	احساس امنیت
۰/۰۰۵	۰/۳۷	پیوند اجتماعی
۰/۰۰۰	۰/۵۲	سرمایه اجتماعی

جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با مدارای اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و با افزایش اعتماد اجتماعی، احساس امنیت و پیوند اجتماعی و در

نهایت سرمایه اجتماعی، مدارای اجتماعی نیز افزایش می‌یابد. بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، احساس امنیت دارای رابطه‌ی قوی تری با مدارای اجتماعی است.

جدول ۹. همبستگی بین میزان ابعاد مدارای اجتماعی با سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی		متغیر
سطح معناداری	ضریب همبستگی	
۰/۰۰۰	۰/۵۲۰	مدارای هویتی
۰/۰۶۱	۰/۱۵۰	مدارای سیاسی
۰/۰۰۰	۰/۶۲۲	مدارای عقیدتی
۰/۷۰۱	-۰/۱۳۴	مدارای رفتاری

جدول شماره ۹ نتایج آزمون رابطه بین سرمایه اجتماعی را با ابعاد مدارای اجتماعی نشان می‌دهد. براساس اطلاعات جدول و مطابق با آزمون ضریب همبستگی پیرسون ملاحظه می‌شود که به جز در مدارای سیاسی و رفتاری، بین بقیه ابعاد مدارای اجتماعی با میزان سرمایه اجتماعی رابطه معنی‌دار وجود دارد. در بین ابعاد مدارای اجتماعی، مدارای عقیدتی بیشترین تأثیر و مدارای رفتاری کمترین تأثیر را بر افزایش سرمایه اجتماعی داشته است.

جدول ۱۰. ضریب همبستگی اعتماد اجتماعی، احساس امنیت و پیوند اجتماعی با مدارای اجتماعی و ابعاد آن

پیوند اجتماعی		احساس امنیت		اعتماد اجتماعی		سرمایه اجتماعی ابعاد مدارا
سطح معناداری	ضریب پیرسون	سطح معناداری	ضریب پیرسون	سطح معناداری	ضریب پیرسون	
۰/۰۰۰	۰/۷۱۱	۰/۰۰۰	۰/۵۷۴	۰/۰۰۳	۰/۴۶۲	مدارای هویتی
۰/۰۰۰	۰/۴۳۲	۰/۰۰۰	۰/۶۸۲	۰/۰۰۲	۰/۳۱۴	مدارای سیاسی
۰/۰۰۰	۰/۵۸۶	۰/۰۰۰	۰/۶۲۲	۰/۰۰۰	۰/۵۷۱	مدارای عقیدتی
۰/۰۰۷	۰/۰۵۲	۰/۵۸۲	-۰/۲۰۶	۰/۴۷۶	-۰/۰۸۷	مدارای رفتاری

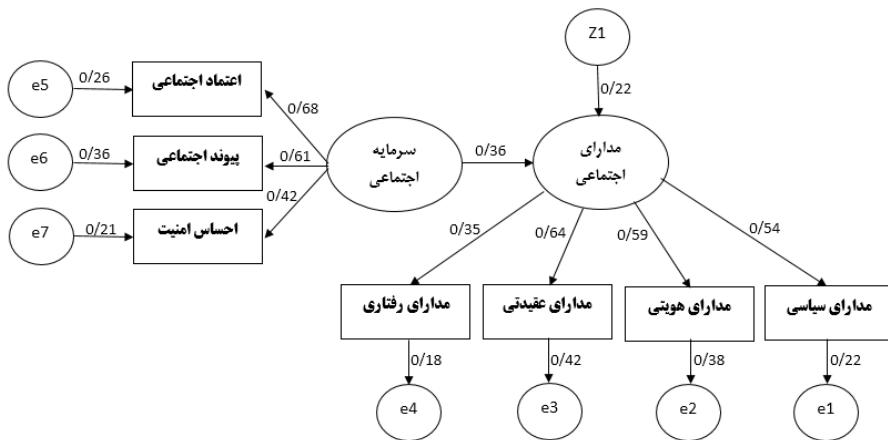
جدول شماره ۱۰ نتایج آزمون رابطه بین اعتماد اجتماعی، احساس امنیت و پیوند اجتماعی را با ابعاد مدارای اجتماعی نشان می‌دهد. براساس اطلاعات جدول و مطابق با آزمون ضریب همبستگی پیرسون ملاحظه می‌شود که به جز در مدارای رفتاری، بین بقیه ابعاد مدارای اجتماعی با میزان اعتماد اجتماعی، احساس امنیت و پیوند اجتماعی رابطه معنی‌دار وجود دارد. در بین ابعاد مدارای اجتماعی، مدارای عقیدتی بیشترین تأثیر و مدارای رفتاری کمترین تأثیر را بر افزایش

اعتماد اجتماعی و مدارای سیاسی بیشترین تأثیر و مدارای رفتاری کمترین تأثیر را بر افزایش احساس امنیت و در نهایت مدارای هویتی بیشترین تأثیر و مدارای رفتاری کمترین تأثیر را بر پیوند اجتماعی داشته است. همچنین بُعد مدارای رفتاری با هیچ کدام از ابعاد سرمایه اجتماعی رابطه معناداری ندارد.

آزمون مدل ساختاری

در این تحقیق برای آزمون مدل نظری تحقیق از نرم افزار ایموس استفاده شده است. در حقیقت محقق از این طریق تلاش دارد تا مدل نظری تحقیق را در جامعه مورد مطالعه بررسی نماید.

مدل ۲. مدل ساختاری سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی

Degrees of freedom=12 chi-square=32/46 sig=0/08 RMSEA=0/04

مدل ۲ بیانگر مدل تجربی تحقیق است. این مدل ساختاری تأثیر مستقیم مؤلفه‌ی اصلی تحقیق یعنی سرمایه اجتماعی را بر متغیر مدارای اجتماعی نشان می‌دهد. براساس اطلاعات نمودار سرمایه اجتماعی تأثیر مستقیم (Beta=۰/۳۶) را بر مدارای اجتماعی دارد. به عبارت روشن‌تر، تغییر یک انحراف استاندارد در سرمایه اجتماعی باعث تغییر ۰/۳۶ انحراف استاندارد در متغیر مدارای اجتماعی می‌گردد. همچنین متغیر سرمایه اجتماعی توانسته ۲۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تحلیل کند. این امر بیانگر این است که سرمایه اجتماعی به همراه هر یک از ابعاد خود در مجموع ۲۲ درصد از تغییرات مربوط به مدارای اجتماعی را در میان پاسخگویان تبیین و پیش بینی می‌نماید.

جدول ۱۱. آماره های برازش مدل ساختاری مدارای اجتماعی

X2/df	TLI	CFI	IFI	NFI
۲/۷۰۵	۰/۹۴	۰/۹۲	۰/۹۱	۰/۹۴

آماره های برازش در معادله ساختاری نشان می دهد که آیا مدل نظری با داده های نمونه ای تناسب دارد یا خیر؟ با توجه به اینکه آماره کای اسکوئر معنی دار نمی باشد می توان گفت برازش مدل تجربی تحقیق بالاست. همچنین آماره ریشه دوم میانگین مربعات خطای برآورد $RMSEA=0/04$ در محدوده قابل قبول قرار دارد.

۶. بحث و نتیجه گیری

مدارای اجتماعی هرچند با مفاهیمی چون بردباری، تساهل، رواداری، آستانه تحمل، پذیرش اجتماعی گره خورده است اما با بررسی تعاریف و دیدگاه های مختلف می توان پی برد که این مفهوم دارای ریشه های زیست شناختی، روان شناختی، اجتماعی و به ویژه سیاسی است. براین اساس با رویکردهای مختلف به تعریف و تشریح آن پرداخته شده است. در بررسی تعاریف و پژوهش های انجام شده فاکتورهایی همچون تحمل عملی و رابطه مسالمت آمیز با دیگران (ژاندرن، ۱۳۸۷: ۸۸)، توانایی و تعهد به شناخت، احترام، مشارکت کردن، گفتگو و توافق با دیگری متفاوت (Duriez & Beyers, 2004:158)، پذیرش و ارج نهادن به فرهنگ های متنوع پیرامونی و اشکال مختلف آزادی بیان (Agius & Ambrosewicz, 2013: 83) برای مدارا مطرح شده است.

براساس نتایج حاصل از این پژوهش بین سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد ($\alpha = 0/000$). بورديو معتقد است میدان عرصه ای است که در آن تعداد زیادی از بازیگران یا کنشگران اجتماعی با منش ها یا ویژگی های تعریف شده و توانایی های سرمایه ای وارد عمل می شوند و به رقابت، هم گرایی، تعامل یا مبارزه با یکدیگر می پردازند. جامعه از تعداد بی شماری میدان از قبیل میدان سیاسی، میدان هنری، میدان دانشگاهی، میدان صنعت، میدان حکومت، میدان رسانه ها و غیره تشکیل شده است. از نظر بورديو میدان جزئی از جهان اجتماعی است که به طور مستقل عمل می کند؛ یعنی قوانین و الزام های خاص خود را دارد. کسی که به محیطی (سیاسی، هنری، فکری) وارد می شود، باید به نشانه ها و قواعد داخلی آن تسلط داشته باشد و اگر چنین نباشد، به سرعت از بازی خارج می شود (فکوهی، ۱۳۸۴: ۱۴۵). یعنی افراد جامعه با منش ها و ویژگی های متفاوت و سرمایه های اجتماعی مختلف وارد میدان های اجتماعی می شوند و متناسب با قواعد و الزام های هر محیطی رفتار می نمایند. اگر قواعد اجتماعی

حاکم در میدان‌های مختلف طوری تعریف گردد که کنشگران به افراد با هر نژاد، جنسیت و ملیتی (مدارای هویتی)، و هر دین، مسلک یا اعتقادی (مدارای عقیدتی) و هر تفکر و دیدگاه سیاسی (مدارای سیاسی) با هر سلیقه و پوشش و رفتاری (مدارای رفتاری) احترام بگذارند و میدان برای مدارای کنشگران امتیاز و مزایایی قائل گردد، آن‌گاه رویکرد مدارای اجتماعی به کمک مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در جامعه نهادینه می‌گردد.

نتایج پژوهش حاکی از این است که با افزایش یک واحدی در سرمایه اجتماعی، مدارای اجتماعی به میزان ۰/۳۶ واحد افزایش می‌یابد. رابرت پاتنام با اشاره به نقش مهم سرمایه اجتماعی در روابط جامعه بیان می‌دارد که سرمایه اجتماعی به شهروندان این امکان را می‌دهد که مسائل و مشکلات جمعی خود را ساده‌تر حل نمایند. پاتنام به برخی منفعت‌های سرمایه اجتماعی که در ارتباط با مدارای اجتماعی است، اشاره کرده است. وی معتقد است سرمایه اجتماعی از طریق کمک به هماهنگ‌سازی و هم‌نوایی در مورد رفتارهای مطلوب، در حل معماهای کنش‌های جمعی مثر تر می‌باشد و مردم را در مورد راه‌های متعددی که سرنوشت آنها به آن متصل است، آگاه‌تر می‌کند؛ راه‌هایی از قبیل همزیستی مسالمت‌آمیز، کشمکش‌های خشونت‌آمیز و غیره. چنین آگاهی‌هایی، رفتار و ویژگی‌های رفتاری را تشویق می‌کند که برای سایر افراد جامعه سودمند هستند؛ رفتارهایی از قبیل مدارا و همدلی. همچنین، رفتارهایی را که برای جامعه مضر هستند را نهی می‌کند؛ رفتارهایی از قبیل «کنش‌های بی‌نظم خشونت‌آمیز» (Whitham, 2007: 72). یافته‌های این پژوهش با تحقیق ویدمالم^۱ (۲۰۰۵) همخوانی دارد.

از دیگر نتایج این پژوهش رابطه معنادار بین اعتماد اجتماعی، احساس امنیت، پیوند اجتماعی با مدارای اجتماعی است. بوردیو در توضیح منش یا عادت‌واره، آن را مجموعه‌ای از قابلیت‌هایی می‌داند که فرد در طول زندگی خود، آنها را درونی کرده و به طبیعتی ثانویه برای خویش تبدیل می‌نماید. به گونه‌ای که فرد بدون آنکه الزاماً آگاه باشد، براساس آن عمل می‌کند. منش از نظر بوردیو به معنای ذهنیت اجتماعی شده و درونی شده اجتماعی است (دورتیه، ۱۳۹۱: ۲۲۹). از میان ابعاد سرمایه اجتماعی به ترتیب متغیر احساس امنیت، اعتماد و پیوند اجتماعی بیشترین میزان همبستگی را با مدارای اجتماعی دارا بودند. در این ارتباط می‌توان گفت آرامش، آسایش،

1. Widmalm

خلاقیت و هوشمندی، رشد و توسعه؛ بدون امنیت غیرممکن بوده و همه جوامع در دنیا تلاش می‌کنند که جامعه‌ای امن داشته و بستر مناسبی برای زندگی فردی و اجتماعی شهروندانشان فراهم نمایند. ریشه‌های بسیاری از ناهنجاری‌ها، کج‌خلقی‌ها، نزاع‌ها به مقوله احساس امنیت مرتبط است. اعتماد پایه‌های شکل‌گیری ارتباط و تعامل اجتماعی بوده و اگر فضای جامعه از بی‌اعتمادی، دروغ، عدم صداقت و نیرنگ سرشار باشد نمی‌توان انتظار داشت که ارتباطات مؤثر بین مردم جامعه شکل بگیرد. احساس امنیت پایین همراه با بی‌اعتمادی منجر به تصورات قالبی گردیده و سدی بر سر راه مدارای اجتماعی است. متغیر پیوند اجتماعی نیز با مدارای اجتماعی رابطه معنادار داشته که با نتایج تحقیق سیگلر و ژوسلین (۲۰۰۲) همخوانی دارد.

نتایج این پژوهش حاکی از عدم معناداری تفاوت میان جنس، وضعیت تاهل و سن با مدارای اجتماعی است و این موضوع بدین معنی است که میزان مدارای اجتماعی در زنان و مردان، متأهلان و مجردها و جوانان و میانسالان دارای تفاوت محسوسی نمی‌باشد و نمی‌توان این متغیرها را عواملی تأثیرگذار در افزایش یا کاهش مدارای اجتماعی قلمداد نمود. از نظر بورديو سرمایه به هر نوع قابلیت، مهارت و توانایی اطلاق می‌شود که فرد می‌تواند به صورت انتسابی یا اکتسابی به آن دست یابد و از آن در روابطش با سایر افراد و گروه‌ها برای پیشبرد موقعیت خود بهره برد (فکوهی، ۱۳۸۴: ۱۴۵). اگر در جامعه قابلیت‌ها، مهارت‌ها و توانایی‌های کافی جهت ارتقاء مدارا ایجاد نگردد و به زعم بورديو میدان‌هایی چون دانشگاه، آموزش و پرورش، فرهنگ و ارشاد و غیره بسترهای مناسب رفتاری را فراهم نکنند دیگر فرقی نمی‌کند که فرد از چه جنسیت و گروه سنی باشد. بر همین اساس دور از ذهن نمی‌باشد که رابطه میان جنس و گروه‌های سنی با مدارای اجتماعی معنادار نباشد. این یافته‌ها در تضاد با نتایج نسی داینین^۱ (۲۰۰۱)، بهمن‌پور (۱۳۷۸)، شارع‌پور و همکاران (۱۳۸۸) است.

از دیگر نتایج پژوهش وجود تفاوت معنادار بین تحصیلات و مدارای اجتماعی بود. کوت و اریکسون (۲۰۰۹) همبستگی بالای بین تحصیلات و مدارا را نشان دادند. آنها معتقدند تحصیلات چشم افراد را در برخورد انتقادی یا تصورات قالبی می‌گشاید و دانش افراد را در زمینه ابعاد مثبت بسیاری از تفاوت‌ها و افراد متفاوت افزایش می‌دهد. همچنین آنها معتقدند افراد دارای تحصیلات بالاتر، شبکه‌های اجتماعی وسیع‌تر و متنوع‌تری داشته و از سرمایه اجتماعی مناسب‌تری بهره‌مند

هستند. اما از یافته‌های جدید پژوهش این است که بالاترین میزان مدارای اجتماعی در سطح تحصیلی فوق‌دیپلم و لیسانس است و با افزایش سطح تحصیلات با کاهش مدارای اجتماعی روبه‌رو می‌باشیم. یعنی مدارای اجتماعی در سطوح پایین تحصیلی (دیپلم و پایین‌تر) در پایین‌ترین سطح خود قرار داشته در دوره لیسانس به بالاترین سطحش رسیده و دوباره در دوره‌های بالاتر (ارشد و دکتری) با کاهش مواجه می‌شود. در واقع می‌توان این‌گونه بیان نمود که تحصیلات بالاتر باعث انعطاف‌پذیری کمتر، اعتقاد بیشتر به دیدگاه‌ها و عقاید خود و مقاومت در برابر دیدگاه‌ها و تفکرات متفاوت در جامعه می‌شود. بورديو از تحصیلات به‌عنوان نمودی از سرمایه نام می‌برد که امتیازهای اجتماعی را برای افراد جهت کسب موقعیت‌های مختلف اجتماعی و رقابت برای تصاحب آن فراهم می‌نماید. با نگاهی به شرایط تحصیلکرده‌های جامعه و وضعیت اشتغال آنها می‌توان به عدم تناسب تحصیلات عالی و جایگاه اجتماعی شان پی برد که این عدم تناسب موقعیت اجتماعی افراد با مدارج تحصیلی بالا، واکنش‌هایی چون سرخوردگی، مخالفت با جامعه، عدم مدارا با سیاست‌های موجود و تفکرات حاکم را به دنبال دارد.

در پایان می‌توان گفت گسست‌های فرهنگی و اجتماعی، افزایش نزاع و خشونت، رواج فردگرایی، کاهش اعتماد و احساس امنیت در سال‌های اخیر را می‌توان از جمله عوامل تأثیرگذار بر میزان مدارای اجتماعی نام برد. بنابراین، باید با استفاده از راهبردهایی چون تقویت شبکه‌های اجتماعی، برقراری امنیت و تقویت اعتماد بین افراد، ارتقاء بینش و شناخت فرهنگی از طریق نهادهایی چون آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها و فرهنگ و ارشاد، توسعه روابط اجتماعی و همیاری بر میزان مدارای اجتماعی در جامعه افزود.

منابع و ماخذ

- آشوری، داریوش (۱۳۸۵). چرا رواداری؟ کندوکاوی در معنای یک ترم و برابر نهادن آن، مجله ی رواداری، شماره اول.
- افشانی، سیدعلیرضا (۱۳۸۱). «بررسی چگونگی تساهل سیاسی در تشکلهای دانشجویی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- اکو، اومبرتو (۱۳۷۸). تعاریف بی‌مدارایی، در تسامح از دیروز تا امروز، ترجمه مازیار مهیمنی و محمدرضا شیخ محمدی، تهران: نشر ثالث.
- امیرکافی، مهدی (۱۳۸۷). «بررسی احساس امنیت و عوامل موثر بر آن»، فصلنامه جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، شماره ۱: ۲۶-۱.
- بهمن‌پور، ثریا (۱۳۸۷). رابطه نشانگان فرهنگی بر بردباری اجتماعی، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی.
- پاتنام، رابرت (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه محمدتقی دل افروز، تهران: جامعه‌شناسان.
- جمشیدیها، غلامرضا و شهرام پرستش (۱۳۸۶). «دیالکتیک منش و میدان در نظریه عمل پی‌یر بوردیو»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۰: ۳۲-۱.
- جهانگیری، جهانگیر (۱۳۹۵). «مطالعه خانواده‌های شهر شیراز در زمینه عوامل و پیامدهای مدارا»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۳: ۱۷۵-۱۳۵.
- چلبی، مسعود و مهدی کافی (۱۳۸۵). «تحلیل چند سطحی انزوای اجتماعی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲: ۳۱-۳.
- دورثیه، ژان فرانسوا (۱۳۹۱). «پیر بوردیو انسان‌شناس، جامعه‌شناس»، ترجمه مرتضی کتبی، نامه انسان‌شناسی، شماره ۱: ۹۸-۸۲
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳). فرهنگ لغت دهخدا، تهران: مؤسسه لغت نامه دهخدا.
- ژاندرن، ژولی (۱۳۸۷). تساهل (در تاریخ اندیشه غرب)، ترجمه عباس باقری، تهران: نشر نی.
- سراج‌زاده، حسین و همکاران (۱۳۸۳). «بررسی رابطه میزان دینداری و انواع آن با مدارای اجتماعی»، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۲: ۱۴۹-۱۰۹.
- شارع‌پور، محمود و همکاران (۱۳۸۸). «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مدارا بین دانشجویان دانشگاه تهران و علامه طباطبایی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۱: ۹۸-۶۴.
- شهریاری، ابوالقاسم و همکاران (۱۳۹۴). «سنجش رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای مذهبی»، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، شماره ۱: ۲۱-۱.
- عسگری، علی و محمود شارع‌پور (۱۳۸۸). «گونه‌شناسی مدارا و سنجش آن در میان دانشجویان دانشکده‌های علوم اجتماعی دانشگاه تهران و علامه طباطبایی»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، شماره ۸: ۴۰-۷.
- فاین، بن (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی و نظریه اجتماعی: اقتصاد سیاسی و دانش اجتماعی در طلیعه هزاره سوم، ترجمه محمدکمال سروریان، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- فتحعلی، محمود (۱۳۷۸). تسامح و تساهل: اخلاقی، دینی، سیاسی، قم: مؤسسه فرهنگی طه.

- فکوهی، ناصر (۱۳۸۴). «پیر بردیو: پرسمان دانش و روشنفکری»، **فصلنامه علوم اجتماعی**، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۵: ۶۴-۸۲.
- فلچر، جیمی (۱۳۹۳). **بی‌ثباتی در تساهل، در مجموعه مقالات تساهل**، گردآورنده: دیوید هید، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- گلای، فاطمه و اکرم رضایی (۱۳۹۲). «بررسی تأثیر مشارکت اجتماعی بر مدارای اجتماعی در بین دانشجویان»، **فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران**، شماره ۱: ۸۶-۶۱.
- صدیق سروستانی، رحمت... (۱۳۸۶). **آسیب‌شناسی اجتماعی (انحرافات اجتماعی)**، تهران: انتشارات سمت.
- والرز، مایکل (۱۳۸۳). **در باب مدارا**، ترجمه صالح نجفی، تهران: نشر شیرازه.
- هید، دیوید (۱۳۸۵). **تساهل**، ترجمه احمدرضا غروی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- Agius, Emmanuel. Ambrosewicz, Jolanta (2013). **Towards culture of tolerance and peace** , Internatioal Bureau For Children s rights.
- Bourdieu,P.& Passeron,J.C.(19۹۶). **Reproduction in education, society and cultural**, Beverly hills, CA: sage.
- Bourdieu, P.(۲۰۰۲). **An Invitation to reflexive sociology**,(University of Chicago press and polity press.
- Cigler, Allan. Jaslyn, Mark R (2002). **The extensiveness of group membership and social capital: The impact on political tolerance attitudes** ,Political Research Quarterly, Vol55, pp 17-25.
- Cote,Rochelle&R.Erickson(20۰۹).social capital and ethnic tolerance.in the handbook of research methods and applications on social capital.p.91.
- Defilippis, James (2001) **The myth of social capital in community development , Housing Policy Debate**, Vol,12 , pp781 -806 .
- Dijker, Anton. M. Koomen, Willem (۲۰۰۷). **Stigmatization, Tolerance and Repair: An integrative psychological analysis of resposes to deviance** , Cambridge, University Press.
- Duriez, B. Soenens, B. & Beyers, W. (2004) "**Personality, Identity Styles and Religiosity: An Integrative Study among Late Adolescents in Flanders (Belgium)**". **Journal of Personality**, No.72, p 877-910.
- Galetti,Anna (2002). **Toleration as recognition**, cambrige University press.
- Gibson, James (2013), "**Measuring Political Tolerance and General Support for Pro-Civil Liberties Policies. Notes, Evidence, and Cautions**", **Public Opinion Quarterly**, Vol 77, pp: 45-68.
- Halpern, Leah Webb (2003) **The effect of higher education tolerance: An investigation of political and cultural attitudes of college students** , **Academic Forum**,21 , pp 90-130 .
- Ikeda, Ken ichi (2002). **The impact of diversity in informal social networks on tolerance in Japan** , **British Journal of Political Science**.
- King, Peter (1976) **Toleration** , London, George Allen and Unwin.
- Lyness,D(2006).**Teaching Your Child Tolerance** . Available at: <<http://www.kidshealth.org/essay/Tolerance.html>>.

- McCrae, R. R. & Costa, P. T. Jr. (1999) **A Five-factor Theory of personality**. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd Ed. p 139–153). New York: Guilford Press.
- Necci Dineen, Jennifer, (2001). "The Impact of Political Participation on Political Tolerance in America", Dissertation, Department of Sociology, university of Connecticut.
- UNESCO (1995) **Declaration of principles on tolerance** , General conference of UNESCO at its twenty eight sessions in Paris. URL: <http://www.unesco.org/cpp>
- Volhardt, Johanna. Miggacheva, K. Tropp, L (2008). **Social cohesion and tolerance for group difference**, Handbook on building culture of peace.
- Parker, J. (2000). **Structuration**, Buckingham, Philadelphia, Open University Press.
- Robinson, Carin (2010) . "**Cross-Cutting Messages and Political Tolerance: An Experiment Using Evangelical Protestants**", *Political Behavior*, Vol 32, pp: 495–515.
- Shahid, Hira & Sahid, Warda (2016). **Tolerance Role in Marital Satisfaction** , *International Journal for Social Studies*, June, Volume 2, Issue 06, pp: 13-26.
- Thompson, Denise. (2002) *Power and distaste: Tolerance and its limitations*. Retrieved from [www. s~rc.unsw.edu.au/seminars/tolerance.pdf](http://www.s~rc.unsw.edu.au/seminars/tolerance.pdf).
- Whitham, Monica (2007). **living better together: the relationship between social capital and quality of life**, Department of sociology Iowa state University.
- Widmalm, Sten, (2005). "Trust and Tolerance in India: Findings from Madhya Pradesh and Kerala", *India Review*, vol. 4, nos. 3-4, pp. 233-25.
- Wise, Jasmine. Driskell , Robyn (2017). **Tolerance Within Community: Does Capital Affect Tolerance?** , *Journal of Social Indicators Research*, Social November 2017, Volume 134, Issue 2, pp 607–629.